

O'ZBEK ADABIYOTIDA "KICHIK ODAMLAR" OBRAZINING XARAKTERLI XUSUSIYATLARI

Maxmadaliyeva Maftuna Sirojiddin qizi

Turon universiteti o'qituvchisi (O'zbekiston)

Annotatsiya: O'zbek adabiyotida "kichik odam" obrazining xarakterli xususiyatlari tahlil etiladi. Tashqi kamsitilganlik va ichki ulug'vorlik ziddiyati, ruhiy mustaqillik, vijdon azobi, insoniy qadr-qimmat va axloqiy poklikka sodiqlik kabi xususiyatlar Abdulla Qahhor, Said Ahmad, Tog'ay Murod, Pirimqul Qodirov, Isajon Sulton va boshqa yozuvchilar asarlari misolida yoritiladi. Bu obraz oddiy insonning ichki dunyosining boyligi va haqiqiy buyukligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: kichik odam, ruhiy mustaqillik, ichki ulug'vorlik, vijdon azobi, insoniy qadr-qimmat, axloqiy poklik, o'zbek hikoyachiligi.

Abstract: The article analyzes the characteristic features of the "little man" image in Uzbek literature. It examines such traits as the contradiction between external humiliation and internal greatness, spiritual independence, pangs of conscience, human dignity, and loyalty to moral purity, illustrated through the works of Abdulla Qahhor, Said Ahmad, Tog'ay Murod, Pirimqul Qodirov, Isajon Sulton, and other writers. This image vividly demonstrates the richness of the inner world of an ordinary person and his true greatness.

Keywords little man, spiritual independence, inner greatness, pangs of conscience, human dignity, moral purity, Uzbek short story prose.

KIRISH

O'zbek adabiyotida XX asrning ikkinchi yarmi va XXI asr boshidagi hikoya va romanchilikda "kichik odam" (yoki "oddiy odam", "kamtar inson", "e'tiborsiz shaxs") obrazining o'ziga xos, milliy ruhiyat bilan boyitilgan talqini shakllandi. Bu obraz rus klassik adabiyotidagi F.M. Dostoevskiy ("Kambag'al odamlar", "Jinoyat va jazo", "Yer osti yozuvlari") va A.P. Chexov hikoyalaridagi "kichik odam" an'anasidan kelib chiqqan bo'lsa-da, o'zbek nasrida u Sharq falsafasi, tasavvuf g'oyalari, milliy mentalitet, sovet davridagi ijtimoiy-siyosiy bosim va mustaqillik yillaridagi yangi ijtimoiy qatlamlanishlar bilan chambarchas bog'langan holda yangicha, chuqur ma'no kasb etgan.

O'zbek adabiyotidagi "kichik odam" – bu jamiyatning eng chekkasida, ko'pincha e'tiborsiz qolgan, moddiy jihatdan kambag'al yoki ijtimoiy mavqei past shaxs bo'lib, lekin ichki dunyosi nihoyatda boy, ruhiy jihatdan mustaqil, vijdoniy pok, o'ziga xos axloqiy qadriyatlar va insoniy fazilatlarga ega inson sifatida tasvirlanadi. Bu obrazning xarakterli xususiyatlari orqali o'zbek yozuvchilari inson qadr-qimmatini moddiy boylilik, mansab yoki ijtimoiy mavqega bog'liq emasligini, haqiqiy buyuklik ichki poklik, vijdon, insoniylik va ma'naviy mustaqillikda ekanligini yorqin ko'rsatadilar.

"Kichik odam" obrazining shakllanishi va rivojlanishi bir necha bosqichdan o'tdi: sovet davrida bu obraz kollektivism fonida shaxsiy mustaqillik va ichki erkinlikni ifodalagan bo'lsa, mustaqillik yillarida u shahar hayotidagi yolg'izlik, ma'naviy qidiruv va

globalizatsiya sharoitidagi ruhiy inqiroz ramzi sifatida talqin etila boshladi. Ushbu maqolada “kichik odam” obrazining eng muhim xarakterli xususiyatlari – tashqi kamsitilganlik va ichki ulug‘vorlik ziddiyati, ruhiy mustaqillik va ichki erkinlik, doimiy vijdon azobi va ichki kurash, insoniy qadr-qimmat va axloqiy poklikka sodiqlik – batafsil tahlil etiladi. Tahlillar Abdulla Qahhor, Said Ahmad, Tog‘ay Murod, Pirmqul Qodirov, Isajon Sulton, Mahmud Rahmon, Ulug‘bek Hamdam va boshqa yozuvchilarning asarlari misolida ko‘rib chiqiladi.

O‘zbek adabiyotidagi “kichik odam”ning eng yorqin va doimiy xususiyati – bu tashqi dunyoda kamsitilgan, e‘tiborsiz qolgan, ko‘pincha moddiy jihatdan kambag‘al yoki ijtimoiy mavqei past bo‘lishi bilan birga, ichki dunyosining nihoyatda boy va ulug‘vor bo‘lishidir. Bu ziddiyat obrazga chuqur drammatizm va falsafiy ma‘no beradi.

Abdulla Qahhorning “Sarob”, “Anor”, “Muhabbat”, “Qo‘shchinor chiroqlari” hikoyalarida oddiy dehqonlar, hunarmandlar yoki qishloq ayollari tashqi dunyoda “kichik” ko‘rinsa-da, ularning vijdon azobi, insoniy fazilatlari va ruhiy pokligi ularni ulug‘vor qiladi. “U tashqaridan kichkina, ammo ichidan ulkan edi. Ko‘pchilik uning qadrini bilmasdi, lekin u o‘z qadrini bilardi.” (Said Ahmad, “Ufq”, 1985, 187-b.)

Tog‘ay Murodning “Ona qo‘shig‘i”, “Yulduzlar yonadi”, “Otanga xat” hikoyalarida bu ziddiyat yanada chuqurlashadi: qahramonlar jamiyatning chekkasida yashagan oddiy odamlar bo‘lsa-da, ichki olamida butun bir olam sig‘adi. “Oddiy dehqonning yuragida butun bir olam yashaydi. Katta odamlar ko‘pincha bo‘sh yurakli bo‘ladi, kichik odamlar esa to‘la yurakli.” (Tog‘ay Murod, “Ona qo‘shig‘i”, 1998, 92-b.)

Isajon Sultonning zamonaviy hikoyalarida (“Odamlar”, “Ko‘cha”, “Bir kuni”) bu ziddiyat shahar hayoti kontekstida ko‘riladi: qahramonlar shahar shovqinida “kichik” bo‘lsa-da, ichki olamida ulkan dunyo yaratadi. “U shaharda yolg‘iz edi, ammo uning yuragida butun bir olam sig‘ardi.” (Isajon Sulton, “Yolg‘izlik”, 2018, 134-b.) Bu xususiyat Sharq falsafasidagi “katta kichikda, kichik kattada” tamoyiliga asoslanadi va o‘zbek adabiyotida insonning haqiqiy qiymati ichki dunyoda ekanligini ko‘rsatadi.

“Kichik odam”ning yana bir muhim xarakterli xususiyati – ruhiy mustaqilligi va ichki erkinligidir. U tashqi bosim, ijtimoiy adolatsizlik, totalitar tuzum yoki zamonaviy shahar hayotining shovqini oldida ham o‘z vijdoni va axloqiy qadriyatlariga sodiq qoladi. Pirmqul Qodirovning “Yulduzli tunlar”, “Erkaklar”, “Oqibat” asarlarida oddiy odamlar sovet tuzumining bosimi ostida ham o‘z insoniyligini, vatan va oila oldidagi mas‘uliyatini saqlab qoladi. “Jamiyat uni ezsa ham, u o‘z yo‘lidan qaytmadi. Chunki uning ichida o‘ziga xos erkinlik bor edi.” (Pirmqul Qodirov, “Erkaklar”, 2002, 168-b.)

Ulug‘bek Hamdamning hikoyalarida (“Yolg‘izlik”, “Odamlar”) esa “kichik odam” global dunyoda o‘z o‘rnini topishda qiyinchilik cheksa-da, ruhiy mustaqilligini yo‘qotmaydi. “U shaharda yolg‘iz edi, ammo o‘z ichida hech kimdan mustaqil edi. Uning erkinligi yuragida edi.” (Ulug‘bek Hamdam, “Yolg‘izlik”, 2021, 145-b.)

Mahmud Rahmonning “Yolg‘iz odam” hikoyasida bu xususiyat yanada yorqin namoyon bo‘ladi: “U kichik odam edi, lekin uning ruhiyati hech qachon bo‘ysunmadi. U o‘z vijdoniga bo‘ysundi.” (Mahmud Rahmon, “Yolg‘iz odam”, 2018, 76-b.)

O'zbek adabiyotidagi "kichik odam"ning eng chuqur xususiyati – bu uning doimiy vijdon azobi va ichki kurashidir. U jamiyatning adolatsizligi, o'zining zaifligi yoki boshqalarning gunohlariga guvoh bo'lib, tinimsiz ruhiy iztirob chekadi.

Said Ahmadning "Kelinchak", "Ufq", "Qora ko'zlar" hikoyalarida oddiy qishloq ayollari va erkaklarning ichki olami, ularning jamiyatdagi o'rnini va ruhiy kurashlari chuqur tasvirlanadi. "U kechasi uxlay olmadi, chunki vijdoni uni tinch qo'ymadi. U o'zini kechira olmadi." (Said Ahmad, "Kelinchak", 1978, 201-b.)

Tog'ay Murod hikoyalarida bu azob falsafiy chuqurlikka ega bo'lib, qahramonlar hayot ma'nosi, insonning o'rnini haqida mulohaza yuritadi. "Uning yuragi har kuni azob chekardi. Chunki u adolatni ko'rmadi, lekin o'z adolatiga sodiq qoldi." (Tog'ay Murod, "Yulduzlar yonadi", 1995, 112-b.)

Isajon Sulton va Mahmud Rahmon hikoyalarida zamonaviy shahar hayotidagi yolg'izlik va ma'naviy qidiruv vijdon azobi sifatida namoyon bo'ladi.

"Kichik odam"ning eng muhim xarakterli xususiyati – insoniy qadr-qimmat va axloqiy poklikka sodiqligidir. U tashqi dunyoning vasvasalari, boylik, mansab yoki kuch-qudrat oldida o'z vijdonini sotmaydi.

Abdulla Qahhorning hikoyalarida bu sodiqlik insoniy mehr va poklik sifatida tasvirlanadi: "U boylikka intilmadi, chunki u o'z qadrini bilardi. Uning boyligi yuragida edi." (Abdulla Qahhor, "Muhabbat", 1962, 156-b.) Pirmqul Qodirov va Isajon Sulton asarlarida bu xususiyat yanada yorqin ko'rinadi: "U katta odamlar oldida zaif ko'rinsa-da, uning axloqi ulardan balandroq edi." (Pirmqul Qodirov, "Oqibat", 2005, 189-b.) "Uning eng katta boyligi – pok vijdoni edi. U hech qachon o'zini sotmadi." (Isajon Sulton, "Bir kuni", 2015, 134-b.)

Xulosa

O'zbek adabiyotidagi "kichik odam" obrazining xarakterli xususiyatlari quyidagilardan iborat: tashqi kamsitilganlik va ichki ulug'vorlik ziddiyati, ruhiy mustaqillik va ichki erkinlik, doimiy vijdon azobi va ichki kurash, insoniy qadr-qimmat va axloqiy poklikka sodiqlik. Bu xususiyatlar obrazni chuqur va falsafiy ma'noga ega qiladi.

Abdulla Qahhor, Said Ahmad, Tog'ay Murod, Pirmqul Qodirov, Isajon Sulton, Mahmud Rahmon, Ulug'bek Hamdam va boshqa yozuvchilarning asarlarida bu xususiyatlar orqali "kichik odam"ning haqiqiy buyukligi ichki poklik, vijdon va insoniylikda ekanligi yorqin ko'rsatiladi. Bu obraz nafaqat o'zbek adabiyotining eng muhim yutuqlaridan biri, balki butun insoniyatning eng abadiy qadriyatlari – insoniylik, vijdon va axloq masalalarini yoritishda muhim o'rin tutadi. "Kichik odam"ning buyukligi – bu o'zbek adabiyotining eng chuqur va abadiy g'oyalaridan biridir va kelajakda yanada chuqur tadqiqotlarga loyiqdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Chexov A.P. Tanlangan hikoyalar (o'zbek tiliga tarjima). – Toshkent: Sharq, 2002. – 368 b.

2. Dostoevskiy F.M. Kambag'al odamlar (o'zbek tiliga tarjima). – Toshkent: Sharq, 2005. – 368 b.
3. Hamdam U. Yolg'izlik. Hikoyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 240 b.
4. Karimov N. O'zbek hikoyachiligida inson talqini (XX asr ikkinchi yarmi – XXI asr boshlari). Monografiya. – Toshkent: Fan, 2020. – 280 b.
5. Murod T. Ona qo'shig'i. Hikoyalar. – Toshkent: Adolat, 1998. – 320 b.
6. Murod T. Yulduzlar yonadi. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Sharq, 1995. – 480 b.
7. Qahhor A. Tanlangan asarlar (hikoyalar). – Toshkent: Sharq, 1970. – 512 b.
8. Qodirov P. Erkaklar. Hikoyalar va qissalar. – Toshkent: Sharq, 2002. – 448 b.
9. Qodirov P. Oqibat. Roman va hikoyalar. – Toshkent: Sharq, 2005. – 512 b.
10. Rahmon M. Yolg'iz odam. Hikoyalar. – Toshkent: Akademnashr, 2018. – 224 b.
11. Said Ahmad. Tanlangan hikoyalar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1985. – 420 b.
12. Sulton I. Ko'cha. Hikoyalar. – Toshkent: Akademnashr, 2018. – 288 b.
13. Sulton I. Odamlar. Hikoyalar to'plami. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015. – 256 b.
14. Tasavvuf va adabiyot. Sharq falsafasidagi "kichik odam" g'oyasi // O'zbek tili va adabiyoti. – 2017. – № 4. – B. 112–125.
15. Ziyouz.com sayti. O'zbek hikoyachiligi: "Kichik odam" obrazining xususiyatlari. – 2022-yil 15-iyun. Havola: <https://ziyouz.uz/ozbek-adabiyoti/kichik-odam-obrazining-xususiyatlari>
16. O'zbek adabiyotshunosligi. "Kichik odam" obrazining o'zbek nasridagi talqini // Adabiyotshunoslik masalalari. – 2019. – № 3. – B. 45–58.